O‘ZBEKISTON TARIXI DARSLARIDA ARXIV MANBALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Chirchiq davlat pedagogika unversiteti
Tarix yo‘nalishi 2-bosqich magistranti
Yoriqulov Alisher Sohibjon o‘g‘li

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada O‘zbekiston tarixi darslarida arxiv manbalaridan foydalanishning samaradorligi, uning o‘quvchilarda tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash hamda tarixiy manbalarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, arxiv hujjatlaridan foydalanish orqali tarix ta’limi sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini faollashtirish va kompetensiyaviy yondashuvni samarali amalga oshirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari arxiv materiallarini tarix darslariga integratsiya qilish o‘quvchilarning tarixiy bilimlarni chuqur o‘zlashtirishi hamda tarixiy voqea-hodisalarga xolis yondashuvni shakllantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *arxiv manbalari, O‘zbekiston tarixi, tarix ta’limi, tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, tarixiy hujjatlar, kompetensiyaviy yondashuv, o‘qitish samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, manbashunoslik.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье рассматривается эффективность использования архивных источников на уроках истории Узбекистана, а также их роль в развитии исторического мышления, критического анализа и навыков работы с историческими документами у учащихся. Особое внимание уделено вопросам повышения качества исторического образования, активизации самостоятельной исследовательской деятельности учащихся и реализации компетентностного подхода посредством использования архивных*

материалов. Результаты исследования показывают, что интеграция архивных источников в процесс преподавания истории способствует более глубокому усвоению исторических знаний и формированию объективного отношения к историческим событиям и процессам.

Ключевые слова: *архивные источники, история Узбекистана, историческое образование, историческое мышление, критическое мышление, исторические документы, компетентностный подход, эффективность обучения, педагогические технологии, источниковедение.*

ANNOTATION: *This article analyzes the effectiveness of using archival sources in teaching the History of Uzbekistan and examines their role in developing students' historical thinking, critical analysis, and skills in working with historical documents. Particular attention is given to improving the quality of history education, enhancing students' independent research activities, and implementing competency-based approaches through archival materials. The findings indicate that integrating archival sources into history lessons contributes to deeper understanding of historical knowledge and promotes objective interpretation of historical events and processes.*

Keywords: *archival sources, History of Uzbekistan, history education, historical thinking, critical thinking, historical documents, competency-based approach, teaching effectiveness, pedagogical technologies, source studies.*

XXI asrda ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi va globallashuv jarayonlarining jadallashuvi tarix fanini o'qitishga bo'lgan yondashuvlarning tubdan yangilanishiga olib kelmoqda. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida tarix fanining asosiy vazifasi faqat tarixiy voqealar va sanalarni o'quvchilarga yetkazish bilan cheklanmay, balki ularda tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash, manbalar bilan ishlash, tarixiy voqea-hodisalarga xolis baho berish va mustaqil

xulosa chiqarish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat bo‘lib bormoqda. Shu jihatdan O‘zbekiston tarixi darslarida arxiv manbalaridan foydalanish samaradorligi masalasi tarix ta’limining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki arxiv hujjatlari tarixiy voqelikning bevosita guvohi sifatida o‘quvchilarga tarixiy jarayonlarni chuqurroq anglash imkonini beradi hamda tarix ta’limining ilmiylik va xolislik tamoyillarini ta’minlashga xizmat qiladi. Tarix fanining boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlardan farqli jihati shundaki, unda o‘tmishdagi voqea va jarayonlar haqida bilimlar tarixiy manbalar asosida shakllantiriladi. Tarixiy bilimlarning ishonchliligi esa bevosita foydalanilayotgan manbalarning haqqoniyligi bilan bog‘liq. Arxiv manbalari birlamchi tarixiy manbalar sifatida ma’lum davrning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi hujjatlar majmui hisoblanadi. Shu sababli tarix darslarida arxiv materiallaridan foydalanish o‘quvchilarning tarixiy voqealarni bir tomonlama emas, balki ko‘p qirrali va ilmiy asoslangan holda tushunishiga yordam beradi.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston tarixini xolis o‘rganish, milliy tarixiy merosni qayta tiklash hamda tarixiy haqiqatni qaror toptirish masalalariga alohida e’tibor qaratildi. Natijada ko‘plab arxiv hujjatlari ilmiy muomalaga kiritildi va tarixiy tadqiqotlarning manbaviy bazasi kengaydi. Ushbu jarayon tarix fanini o‘qitish metodikasiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Endilikda tarixiy voqealarni faqat darsliklar orqali emas, balki asl hujjatlar asosida o‘rganish imkoniyati paydo bo‘ldi. Arxiv manbalaridan foydalanishning samaradorligi, avvalo, o‘quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirish bilan izohlanadi. Tarixiy tafakkur tarixiy hodisalarning sabab va oqibatlarini aniqlash, voqealarni zamon va makon nuqtayi nazaridan baholash, tarixiy jarayonlarni o‘zaro bog‘liqlikda tushunish hamda turli manbalarni qiyoslash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Arxiv hujjatlari bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar tayyor ma’lumotni yodlash emas, balki tarixiy dalillarni tahlil

qilish orqali bilim hosil qiladi. Natijada bilimlar yanada mustahkam va ongli o‘zlashtiriladi.

Tarix darslarida arxiv hujjatlaridan foydalanishning samaradorligini belgilovchi omillardan biri tanqidiy fikrlash kompetensiyasining rivojlanishidir. Zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri o‘quvchilarda axborotlarni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish hisoblanadi. Arxiv hujjatlari bilan ishlash davomida o‘quvchi hujjat muallifining pozitsiyasini, yaratilish davrini, maqsadini va mazmunini tahlil qiladi. Bu esa tarixiy voqealarni turli nuqtayi nazardan baholash imkonini beradi. Masalan, Turkiston o‘lkasidagi mustamlakachilik siyosatini o‘rganishda rasmiy ma’muriy hujjatlar bilan mahalliy ziyolilar yoki jadidlarning qarashlarini aks ettiruvchi materiallarni qiyosiy tahlil qilish o‘quvchilarga tarixiy jarayonlarning murakkabligini anglash imkonini beradi. Bunday yondashuv tarixiy hodisalarni soddalashtirilgan shaklda qabul qilishning oldini oladi va ilmiy xolislikni shakllantiradi.

Arxiv manbalaridan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchi tarixiy hujjatlar bilan ishlash jarayonida ma’lumot izlaydi, dalillarni saralaydi, tahlil qiladi va umumlashtiradi. Bu esa tadqiqotchilik kompetensiyalarining shakllanishiga olib keladi. Ayniqsa, loyiha asosidagi ta’lim texnologiyalaridan foydalanilganda o‘quvchilar tarixiy muammolarni mustaqil o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuvning asosiy maqsadi nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lashdan iborat. Tarix darslarida arxiv manbalaridan foydalanish aynan shu vazifani amalga oshirishga xizmat qiladi. O‘quvchilar tarixiy hujjatlarni o‘rganish orqali axborot bilan ishlash, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi ko‘nikmalarni egallaydi. Arxiv

manbalari asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi an'anaviy darslardan sezilarli darajada farq qiladi. An'anaviy ta'limda o'qituvchi asosiy bilim manbai sifatida namoyon bo'lsa, arxiv hujjatlari bilan ishlash jarayonida o'quvchi faol subyektga aylanadi. U tarixiy bilimlarni mustaqil ravishda shakllantiradi. Natijada ta'lim jarayoni interaktiv xarakter kasb etadi.

Konstruktivistik ta'lim nazariyasiga ko'ra, bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o'quvchi tomonidan faol ravishda quriladi. Arxiv hujjatlari bilan ishlash mazkur nazariyaning amaliy ifodasi hisoblanadi. O'quvchilar tarixiy hujjatlarni tahlil qilish orqali yangi bilim hosil qiladi va mavjud bilimlarini qayta ko'rib chiqadi. Tarix darslarida arxiv manbalaridan foydalanish samaradorligining yana bir muhim jihati o'quvchilarda tarixiy empatiyani shakllantirish bilan bog'liq. Tarixiy empatiya deganda o'tmishda yashagan insonlarning qarashlari, qadriyatlari va qarorlarini o'sha davr sharoitidan kelib chiqib tushunish qobiliyati nazarda tutiladi. Arxiv hujjatlari bilan tanishish o'quvchilarga tarixiy shaxslarning fikrlash tarzini anglash imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi arxiv manbalaridan foydalanish samaradorligini yanada oshirmoqda. Elektron arxivlar, virtual ko'rgazmalar va raqamlashtirilgan hujjatlar tarixiy materiallardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi. Natijada geografik yoki moddiy cheklovlarsiz ko'plab tarixiy hujjatlarga murojaat qilish mumkin bo'ldi. Elektron arxivlardan foydalanishning afzalliklari quyidagilarda namoyon bo'ladi: vaqt tejaladi, tarixiy hujjatlarga tezkor kirish imkoniyati yaratiladi, ko'proq manbalarni qamrab olish mumkin bo'ladi va interaktiv ta'lim samaradorligi ortadi. Shu bilan birga, raqamli vositalar tarix darslarini vizual jihatdan boyitishga xizmat qiladi.

Biroq tarix darslarida arxiv manbalaridan foydalanishning ayrim muammolari ham mavjud. Jumladan, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi

yetarli emasligi, arxiv hujjatlarining murakkabligi yoki maktablarda texnik ta’minotning cheklanganligi tarixiy manbalardan foydalanish samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish va maxsus metodik tavsiyalar ishlab chiqish zarur hisoblanadi.

Tarix o‘qituvchilarining arxiv materiallari bilan ishlash bo‘yicha kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biridir. Pedagoglarning manbashunoslik asoslari, hujjatlarni tahlil qilish metodlari va zamonaviy texnologiyalar bo‘yicha bilimlari oshirilgandagina tarix ta’limining sifati yaxshilanadi. Tarixiy manbalar bilan ishlash o‘quvchilarda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Tarixiy hujjatlar asosida milliy davlatchilik, mustaqillik va tarixiy meros haqidagi bilimlarning chuqurlashuvi yosh avlodda vatanparvarlik va milliy o‘zlikni anglash tuyg‘ularini mustahkamlaydi. Biroq bunday yondashuv hissiy targ‘ibotga emas, balki tarixiy dalillarga asoslangan bo‘lishi lozim.

Arxiv manbalari bilan ishlash natijasida o‘quvchilarda tarixiy savodxonlik shakllanadi. Tarixiy savodxonlik tarixiy voqealarni tushunish, dalillarni baholash va tarixiy jarayonlar haqida asosli fikr bildirish qobiliyatini anglatadi. Bu kompetensiyalar zamonaviy axborotlashgan jamiyatda alohida ahamiyat kasb etadi. Tarix darslarida arxiv hujjatlaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun ta’lim muassasalari va arxiv tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarur. Qo‘shma loyihalar, seminarlar va amaliy mashg‘ulotlar tarixiy manbalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston tarixi darslarida arxiv manbalaridan foydalanish tarix ta’limining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Arxiv hujjatlari asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning tarixiy bilimlarni chuqur va ongli o‘zlashtirishiga, tarixiy

voqea-hodisalarning mazmun-mohiyatini xolis tahlil qilishiga hamda tarixiy tafakkur va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarixiy manbalar bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar mustaqil izlanish olib borish, dalillarni taqqoslash, axborotni tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarish kompetensiyalarini egallaydi.

Shuningdek, arxiv manbalaridan foydalanish kompetensiyaviy yondashuv talablarini samarali amalga oshirish imkonini beradi hamda tarix fanining ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarini kuchaytiradi. Ayniqsa, tarixiy hujjatlar asosida shakllangan bilimlar o‘quvchilarda fuqarolik pozitsiyasi, tarixiy xotira va milliy o‘zlikni anglash tuyg‘ularining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Biroq tarix darslarida arxiv materiallaridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun pedagoglarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish, zamonaviy axborot texnologiyalari va elektron arxivlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta’lim muassasalari bilan arxiv tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish zarur. Natijada tarix ta’limining sifati oshib, o‘quvchilarning mustaqil fikrlovchi, tarixiy jarayonlarni chuqur anglay oladigan va tarixiy dalillarga tayangan holda xulosa chiqaradigan shaxs sifatida shakllanishiga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 240 b.
2. Ishmuhamedov R.J., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2017. – 279 b.
3. Rajabov Q., Haydarov M. O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 432 b.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Arxiv ishi va ish yuritishga oid me’yoriy hujjatlar to‘plami. – Toshkent: Adolat, 2020. – 184 b.

5. Toshpo‘latov Y., Xasanov B. Tarix o‘qitish metodikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 310 b.